

Særnummer 20, 2018

Foreningen Svend Gønge

Stiftet onsdag den 12. juni 2008

Pro honore patriae

Historisk forskningsprojekt vedrørende Det gamle Gildehus i Lundby

Forord v/ Gunnar Stobbe

Foreningen Svend Gønge

Mange borgere i Lundby kender beretningerne om den gamle krigskarls fra Svenskekrigenes tid, Svend Poulsen (af forfatteren Carit Etlar kaldet Gøngehøvdingen eller Svend Gønge), som af kongen, Fr. III, efter Karl Gustav-krigene fik overdraget Lundbygaard som delvis godtgørelse for sine udgifter og udlæg under sin berømte guerillakrig mod den svenske besættelsesmagt på Sydsjælland i efteråret 1658.

Lundbygaard var ved Svend Poulsens overtagelse i 1661 stærkt forarmet, og noget tyder på, at Svend ikke havde den samme heldige hånd med landbrugsdriften, som han havde haft med krigshåndværket. Blandt andet på grund af dårlig økonomi (gæld og andre fordringer) måtte Svend Poulsen opgive Lundbygaard, som blev solgt i midten af 1670'erne, og han fæstede i stedet 'Byens Hus', det vil sige det gamle gildehus, hvor bagmændene fra ældgammel tid havde holdt deres sammenkomster.

Nu havde gildelovene imidlertid ændret sig, og gildehuset var gået af brug og kunne nu anvendes til andre formål. Det blev fæstet (udlejet) til Svend Poulsen, som flyttede ind i februar 1679, og boede her på sine ældre dage - muligvis helt frem til sin død.

Men der har lokalt hersket usikkerhed om, hvor gildehuset egentlig har ligget, ligesom der har været divergerende opfattelser af, hvornår det blev nedrevet.

Det er alt sammen meget, meget længe siden - huset eksisterer ikke mere, og ethvert fysisk spor er for længst forsvundet. Tilbage står spørgsmålet om, hvor præcis dette hus har ligget, og hvordan så det mon ud? Også den sidste del af Svend Poulsens liv ligger hen i historisk mørke.

I 2017 besluttede Foreningen Svend Gønge (FSG) derfor at igangsætte et forskningsprojekt, som bl.a. skulle søge at afklare, hvor det gamle gildehus havde ligget, samt om muligt afdække hvem, der gennem tiderne har ejet og/eller beboet huset, siden Svend Poulsen flyttede ind som fæster.

Hvis man som sidegevinst kunne fremdrage flere detaljer om den sidste del af Svend Poulsens liv, ville det være et kærkomment bidrag til færdiggørelsen af historien om en af Danmarks store krigshelte.

Drømmen om etablering af et oplevelsescenter 'Gøngeland' med bl.a. en rekonstruktion af 'Svend Poulsens hus' har rumsteret lige siden foreningens start, og vi har derfor med dette projekt også set en mulighed for at skaffe os viden om Gildehusets udseende, størrelse og konstruktion.

Kalvehavehuset på Frilandsmuseet.

Huset blev i sin oprindelige skikkelse (5 fag) opført i 1694 som bolig for en ryttersoldat.

Gildehuset i Lundby kender vi ikke så meget til. Der findes ingen tegninger eller anden konkret viden om husets udseende, men det kunne i sin konstruktion og ydmyge byggestil meget vel være nært beslægtet med Kalvehavehuset.

I Foreningen Svend Gønge var vi fra starten klar over, at løsningen af denne opgave ingenlunde var let, ligesom der, for den sags skyld, heller ikke var sikkerhed for, at opgaven overhovedet ville kunne give noget resultat.

Denne vanskelige opgave blev overdraget til den erfarne historiker Mogens Søgaard, som efterfølgende har lagt stor energi i fordybelsen i dette emne.

Læs herunder resultatet af Mogens Søgaards forskningsprojekt. Det er spændende læsning. Men allerførst bør man måske lige kigge på, hvad et gildehus egentlig var for en størrelse:

Landsbylaug og gildehuse

Helt tilbage fra Middelalderen og frem til bondereformernes tid har de fleste af vore landsbyer været styret af landsbylaug (eller gilder), som bestod af byens gårdmænd under ledelse af en oldermand, valgt for et år ad gangen.

Nogenlunde tilsvarende laug kendtes fra købstæderne, hvor man endnu langt tidligere havde sluttet sig sammen i faglige broderskaber (eller gilder), der tjente som religiøse fællesskaber, men først og fremmest som en social forsikring og som gennem tiderne har været sat i forbindelse med de sammenkomster (drikkelag) som har fundet sted helt fra oldnordisk tid og næsten frem til vor tid.

Ordet 'gilde' kommer af oldnordisk 'gildi' (= betaling, afgift, drikkelag, broderskab), der også har givet ophav til ordet 'gæld'.

Stort set alle spørgsmål, som angik fællesskabet i landbyen blev drøftet og forhandlet på bystævnet, og enhver havde at rette sig efter de afgørelser, som blev truffet her, hvor alle gårdmændene kunne komme til orde og tale eller fremlægge sager på egne eller andres vegne.

Som grundlag for landsbylaugets virke havde alle landsbyer et ret omfattende regelsæt, landsbylovene (eller byskråer), som indeholdt vedtægter for oldermanden og hans bestilling, pløjning, såning, høst, vogtning af marker og dyr, tørveskæring, brændehugst, hegns og vejes vedligeholdelse, ledlukning, eftersyn af skorstene og ildsteder, uvorne hunde, løgnagtig tale, forseelser, gadestævner og meget, meget andet.

Mord, voldtægt, tyveri og andre kriminelle sager blev dog oftest overdraget til myndighederne (herredsfogeden).

Landsbyvedtægterne var til for at sikre fællesskabet de bedst mulige betingelser, og de var i det store og hele nogenlunde ens fra egn til egn.

Gildesammenkomsterne i landbyerne var vigtige lyspunkter i bøndernes trivielle og slidsomme tilværelse, og man benyttede enhver lejlighed til at feste og fejre enhver tænkelig begivenhed i årets løb – f.eks. julegilde, barselsgilde, barsedåb, fastelavn, majfest, pinsegilde, høstgilde, smedegilde, forlovelsesgilde, bryllupsfest, sølvbryllup, ornegilde, indgangsgilde, begravelser mv.

Til afholdelse af både bylaugets bystævner og de mange selskabelige sammenkomster havde man i mange landsbyer et egentligt gildehus (laugshus) eller gildegård, hvis vedligeholdelse var et fælles anliggende for hele landsbylauget (gildebrødrene).

Et gildehus var således, som navnet antyder, en slags fælles forsamlingshus, som kunne benyttes af hele landsbylauget med familier og gæster. Også i gildehuset var det oldermanden, der styrede begivenhederne, der som oftest fulgte ganske bestemte og velkendte ritualer.

En af de allervigtigste ingredienser ved sådanne landsbygilder var øllet. Hjemmebrygget, stærkt og godt øl. Og vel at mærke – øl i rigelige mængder.

Den festlige og selskabelige glæde kunne derfor ofte udarte sig i umådeholden indtagelse af denne gode drik med en noget vidtløftig stemning til følge. Mindre uoverensstemmelser kunne under disse omstændigheder udvikle sig til uhøvisk adfærd eller, i sjældnere tilfælde, kiv, tumult og slagsmål.

Til imødegåelse af- og som afstraffelse for adfærdsforselser ved sådanne selskabelige sammenkomster i gildehuset havde man en lang række bestemmelser ('Vider og Vedtægter'), som i udpenslede detaljer fastlagde straffen for forselser af enhver tænkelig art. Straffen blev i næsten alle tilfælde udmålt som enten betaling af mindre pengebeløb (til gildehusets vedligeholdelse) eller betaling i form af godt øl, leveret ved næste gilde.

Et eksempel:

Om sårslag: Item slår nogen den anden sår i gildishussit, bøde Vs tønne øl. Sker det i gården eller på hjemveien, bøde til laugit 1 fierring øl.

På denne måde bidrog 'straffe-indtægterne' til fællesskabets bedste.

Som vi ved, betalte Svend Poulsen ved indgangsgildet den 2. februar 1679 en tønne øl som husleje for byens gildehus, som han var flyttet ind i.

Øllet blev sat til livs i et vældigt drikkelag, hvor også flere af byens gårdmænd deltog. Det gik ikke stille af. Fra et referat i tingbogen ved vi, at flere af gæsterne på hjemvejen udviste støjende adfærd og i øvrigt gjorde et mægtigt postyr, som betød, at sagen fik et retsligt efterspil.

Bystævne under åben himmel

Ølbrygning

Ornegilde

Høstgilde

Ovenstående billeder er fra Akvarelsamlingen 'Landbohistoriske billeder', malet af tegneren og maleren Rasmus Christiansen.

Find Gildehuset i Lundby

Jeg fik i foråret 2017 en henvendelse fra Foreningen Svend Gønge om at prøve at finde ud af, hvad der senere skete med det hus i Gl. Lundby, som Svend Poulsen (Gøngenhøvdingen) havde fæstet i slutningen af 1670'erne, nemlig byens gildehus. Dette var ikke nogen nem opgave, ikke mindst fordi de tilgængelige oplysninger kun er få og spredte, så det var langt fra sikkert, at det kunne lade sig gøre at finde huset. Men jeg ville godt gøre et forsøg.

Spørgsmålet var, hvordan dette problem kunne gribes an. Hammer Herreds tingbog, som dækker den periode, der er tale om, giver kun ét sted brugbare oplysninger, nemlig fra retsmødet mandag d. 17. 2. 1679. Og her fortælles kun, at Svend Poulsen lejede gildehuset i Lundby af byens bønder. Intet andet, ingen kontrakt, ingen oplysninger om huset, men derimod, at han gav en tønde øl til bønderne i anledning af fæstemålet.

Det var jo i tiden lige efter svenskekrigene, en tid der også i Lundby stadig bar på eftervirkningerne af besættelse og partisanrig, og hvor adskillige gårde og huse i byen stadig lå afbrændte og forladte hen, ligesom det generelt var gået stærkt ud over gårdenes tilstand, over driften af markerne, og over besætningerne af heste og kvæg.

Ud over det omtalte retsmøde er der intet meddelt i retsprotokollen, som giver relevante oplysninger, der kan anvendes i en undersøgelse. Og hvad gør man så? Ja, man forsøger sig med et kvalificeret bud, hvilket i dette tilfælde indebærer, at man går et par hundrede år frem i tiden, finder et passende hus, og starter derfra med at grave sig baglæns ned gennem tiden, - med det fromme og inderlige håb, at man har fat i det rigtige hus, så at enderne kan mødes. Men det er næsten som at bore en tunnel gennem et bjerg, - for hvor kommer man ud henne? Det blev sådan en undersøgelse jeg foretog, hvor jeg startede omkring år 1900, og hvor jeg skridt for skridt bevægede mig bagud i tiden. Den undersøgelsesmetode og den arbejdsproces skal beskrives i det følgende.

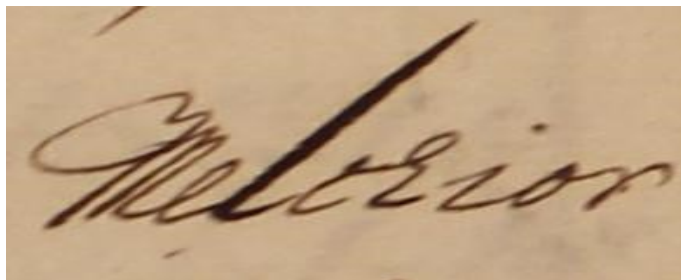
På hvilken plads i Lundby kunne det så tænkes, at byens gildehus engang havde ligget? Jeg kiggede på matrikelkortet fra 1860 over Gl. Lundby for at lokalisere det optimale sted, og for at gøre en lang historie kort, så valgte jeg det hus, som ligger tæt på gadekæret og tæt på kirken, og derfor på en meget central plads i byen. Huset - med have - har matrikelnummeret 76 på kortet. Det hus har den mest plausible beliggenhed. Men huset blev revet ned allerede tidligt i 1900-årene, og det eksisterer således ikke længere. I dag kan det være svært umiddelbart at lokalisere dets sted. Men vi ved fra matrikelkortet præcis, hvor det har ligget, nemlig nærmest klistret op ad gård nr. 19. Det er mest et spørgsmål om at måle ud fra hjørnet af kirkegårdsmuren. Så finder man stedet. Meget kan dog være ændret i dag, bl.a. bygadens forløb og skellene mellem ejendommene, ja, selve ejendommens tilstedeværelse.

Uddrag fra matrikelkort af 1860, hvor bl.a. ejendommen nr. 76 er vist.
(kort og Matrikelstyrelsen/Geodatastyrelsen).

Nu har jeg så fået udpeget et muligt hus, og det egentlige gravearbejde kan gå i gang. Her

springer jeg imidlertid mange "mellemlægninger" over, for ellers bliver denne lille artikel til en hel bog. *Det er vigtigt at huske, at vi ikke ved, om nr. 76 er lig med gildehuset, og at det netop er dette spørgsmål, der her skal undersøges ved at gå bag ud i tiden.* Normalt vil man ikke kunne spore og følge et landsbyhus så langt tilbage i tiden, og det spor, man i givet fald følger vil sædvanligvis tørre ud undervejs. Men hus nr. 76 er lidt anderledes end de fleste huse, viser det sig. Dels er det et stort vinkelhus, og dels har det lidt agerjord i bymarken. Og ikke mindst var det før Engelholms tid ejet af slægten Melchior Folsach, som over en hundreårig periode ejede huset, - hvilket vi skal høre mere om.

Navnet Melchior (Rigsarkivet)

Engelholm gods ejede matr. nr.76, i hvert fald til omkring år 1916, og det store hus blev lejet ud til flere familier ad gangen. Alt dette kan man læse meget mere om i Engelholms fæsteprotokol. Man kan se, at Engelholm købte dette hus omkring år 1783 af den tidligere Kgl. skovrider i Vordingborg Rytterdistrikt, Melchior Folsach Hansteen, som boede på en gård i Gl. Lundby. Hans funktion som skovrider ophørte dog i sammenhæng med, at kronen afhændede hele rytterdistriktet ved en auktion i 1774. Situationen er altså nu den, at vi står med dette hus i 1783, altså med dokumentation for, at 1860-kortets nr. 76 kan føres tilbage til 1783. Men vi er ikke i mål, og derfor må vi stille spørgsmålet: hvordan kommer vi videre herfra? Ja, vi googler, prøv det selv: skriv: Melchior Folsach og se hvad der sker ! Hvis google ikke var opfundet, så var undersøgelsen nok standset her. Det ses straks af det store antal henvisninger, som google giver, at Melchior Folsach langt fra er nogen ukendt familie. Vi får bl.a. den ikke uvæsentlige oplysning, at der i Lundby kirkes våbenhus står en gravsten over Voldborg Sophia Mélbuhrn, som er Melchior Folsach Hansteens mor. Læs mere om inskriptionen på stenen via det sted på google-opslaget, der hedder: *Da - det Tidsskrift.dk*. Her er et lille uddrag af indskriften, - holdt i højstemt stil:

***Stat Vandringsmand og læs, her giemmes Hendes Aske, Hvis hele ganske Liv af Dyder kunde braske,
Af Navnet yndelig, Sophia, Viisdoms Væld
I Hendes Hierte laae. Gud gav og Hende Held
At alle skionned paa, hvad Tugtighed og Ære,.....osv.***

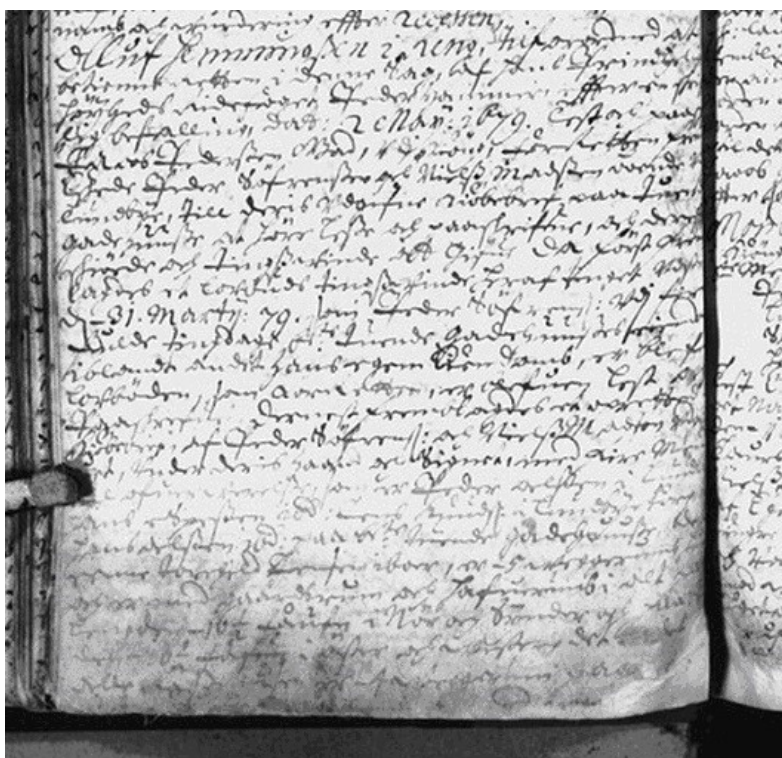
Hun døde i 1727, og med den viden kan vi nu gå videre til skifteprotokollen. Her finder vi nogle interessante oplysninger, heriblandt at hun og hendes mand havde været gift i 35 år, hvor mange børn de havde fået, samt hvad familien ejede. Melchior Folsachs far havde samme navn som sin søn, og det viser sig, at denne familie udgør et helt dynasti, 3 generationer, som har fulgt efter hinanden som skovridere. Denne gravsten med dens indskrift bliver helt central og et knudepunkt for undersøgelsen. I våbenhuset står desuden en sten over hendes mand. Hans funktion som skovrider dækkede hele rytterdistriktet, og det har været en betydningsfuld stilling, hvilket der heller ikke lægges skjul på, når disse 2 gravsten anbringes i kirken, - oprindeligt nedlagt i gulvet i kirkens skib. Det plejede at være folk højt på strå, der lod sig begrave på den måde. Og det var de vel så også. Familien ejede både gård og hus i Lundby, hvilket jo yderligere bekræftes ved, at disse ejendomme i 1783 sælges til Engel-

holm. Altså: skovrider Melchior Folsach (den 2.) ejer i 1727 det hus, der på matrikelkortet fra 1860 har nummeret 76.

Gravsten over Voldborg Sophia Mélbuhrn Våbenhuset i Lundby Kirke (eget foto).

Men vi skal jo videre tilbage i tiden, og ad forskellige og komplicerede veje, dukker det frem af disen, at Melchior Folsach senest i året 1710 har købt huset af herredsfogeden i Hammer Herred, Jacob Pedersen Gad, som til daglig sad som dommer i herredsretten. Og hvor har herredsfogeden så dette hus fra ? Vi er jo i gang med et gravearbejde, og skal finde tilbage til husets oprindelse. Eller sagt på en anden måde: var nr. 76 identisk med gildehuset, eller var nr. 76 ikke identisk med gildehuset ?

Uddrag af Hammer Herreds retsprotokol fire retsmødet 5. maj 1679. Bemærk vandskaden forneden, som giver store problemer med at læse indholdet. (Rigsarkivet, Arkivalier Online).

Jeg antog, at en handel af denne karakter ville være ført ind i retsprotokollen, nemlig (1) for

at foretage det, vi i dag vil kalde en tinglysning, og (2) af den årsag, at selve herredsfogeden var den ene part i handelen. Men intet kan være helt sikkert, for der er trods alt gået 339 år siden vi skrev 1679. Retsprotokollen er tilgængelig på Rigsarkivets "arkivalieronline."

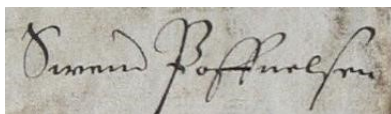
Det er nødvendigt at blade en del i retsprotokollen, men den er utrolig omfattende, og det bliver sådan lidt på må og få. Allerede tidligt falder øjnene dog på et bestemt retsmøde, nemlig mandag den 5. maj 1679. Her er det ført til protokols, at herredsfogeden Jacob Pedersen Gad køber to gadehuse i Lundby af to bønder i byen, Peder Sørensen og Niels Madsen.

De mange oplysninger om denne handel fylder en hel side i protokollen, hvilket dog ikke skal udbredes her. Kun et enkelt forhold skal trækkes frem, nemlig at der er en del mystik om - måske et røgslør over -, hvad det egentlig var, der foregik ved den hushandel: Jacob Pedersen Gad er den person, der står som køber, og han køber de to gadehuse af to bønder, i en handel, hvilket i sig selv forekommer ejendommeligt. Og det oplyses, at Peder Sørensen ejer det ene hus, hvorfor det så må være logisk, at den anden sælger, Niels Madsen, ejer det andet hus. Men det står der ikke, der står ikke i retsprotokollen, at Niels Madsen ejer det andet hus, en kendsgerning, der ikke kan betragtes som værende tilfældig ! Kan det tænkes, at de egentlige ejere af det andet hus er byens bønder, som vi jo ved ejer gildehuset i fællesskab, og at bonden Niels Madsen optræder som sælger i retten på deres vegne? En sådan forklaring forekommer at være meget sandsynlig, men der er ingen dokumentation for det. Et enkelt ord ville ellers have været nok, men vi har ikke det ord, og det kan derfor ikke på et fagligt grundlag konkluderes, at det ene af de to huse, som Jacob Pedersen Gad købte den 5. maj 1679, var gildehuset, men noget peger på det. Tingene skal dog sættes på plads: hvis nogen spørger, om gildehuset også kunne være et andet hus i byen, så kan man ikke på det foreliggende grundlag afvise det.

Det er nu dokumenteret, at hus nr. 76 har en lang historie, og at dets eksistens kan føres tilbage til i hvert fald 1679. Vi mangler dog stadig at påvise, at nr. 76 er identisk med gildehuset. Men her er vi kommet til vejs ende, og vi kan ikke komme længere i denne undersøgelse. Med hushandelen den 5. maj 1679 befinder vi os på et tidspunkt, der kun ligger nogle få måneder efter, at Svend Poulsen fæstede gildehuset. Skulle enderne være nået sammen, så var denne hushandel sidste mulighed for gennem gravearbejdet at løse problemet, nemlig at skaffe sikkert bevis for, at nr. 76 er det samme som gildehuset. Dette kan altså ikke bevises, men som det fremgår, er det er blevet sandsynliggjort.

Så det blev til en lille fortælling om, hvordan noget ikke lykkedes, men måske lykkedes det en lille smule alligevel, og om de ting der stødte til undervejs.

Faxe i marts 2018
Mogens Søgaard
exam.art. i historie

Efterskrift

v/ **Foreningen Svend Gønge**

På historie-fagligt grundlag kunne Mogens Søgaards grundige undersøgelser desværre ikke bevise, at Lundbys gamle Gildehus er identisk med hus nr. 76.

Undersøgelserne sandsynliggør imidlertid, at huset vitterligt var Lundbys gamle gildehus, som vi véd, Svend Poulsen fæstede og beboede fra februar 1679 og formodentlig til senest 1690, hvor han i kilderne omtales som salig, altså død.